

چالش های تعامل اجتماعی زنان ایرانی در فضای مجازی (از دید زنان فعال در فضای مجازی)

دکتر امیرمسعود امیرمظاهری - عضو هیات علمی گروه ارتباطات، دانشگاه آزاداسلامی واحد تهران مرکزی

am_amirmazaheri@yahoo.com

اعظم ایرانشاهی - دانشجوی کارشناسی ارشد ارتباطات، دانشگاه آزاداسلامی واحد تهران مرکزی

iran_shahi_az@yahoo.com

چکیده

آغاز هزاره سوم و انقلاب اطلاعات و دانش، نگرش جنسیتی و محدود ساختن حضور براساس جنسیت در فضای تعاملی، جامعه بشری را با چالش مواجه کرده است. رابطه کامپیوتری بین انسان ها روز به روز فراگیرتر می شود. کامپیوترها روز به روز از طریق شبکه های محلی، جهانی و نیز از طریق فناوری بی سیم به یکدیگر پیوند می خورند. فناوری های کامپیوتری امکان تعامل انسان - ماشین را به شکلی کاملاً جدید، بدیع و مهمتر از آن، امکان تعامل انسان - انسان در فضایی مجازی را فراهم می کنند.

زنان ایرانی نیز براساس آمارهای موجود روز به روز استقبال بیشتری از فرصت های ارتباطی موجود در این فضا می کنند که این امر می تواند به رشد و توسعه آنان کمک کند؛ اما با این حال نباید از چالش های موجود در فضای مجازی برای زنان غافل بود. در این پژوهش، چالش ها و آسیب های تعامل اجتماعی زنان در فضای مجازی مورد بررسی قرار گرفته است. روش مطالعه توصیفی مبتنی بر پیمایش است به این معنا که تعداد ۱۰۲ نفر از زنان فعال در فضای مجازی به عنوان نمونه انتخاب شدند و از

طریق پرسشنامه، نظرهای آنها جمع آوری شد. با توجه به یافته های تحقیق مشخص می شود که علاوه بر فرصت های موجود در اینترنت، تهدیدهایی نیز در این فضا برای زنان وجود دارد که لازم است اطلاع رسانی و آموزش های کافی در این زمینه صورت گیرد.

واژه های کلیدی: اینترنت، فضای مجازی، تعامل اجتماعی، زنان، آسیب ها.

مقدمه

پیدایی ارتباطات کامپیوتری نیز همانند ظهور و فراگیری رسانه های ارتباطی گذشته بحث ها و تحقیقات متعددی را بر سر آثار فردی و اجتماعی، آثار کوتاه مدت و بلند مدت، عمقی یا سطحی برای نشان دادن آثار مثبت و منفی آن به راه انداخته است.

زنان در پیشینه تاریخی، اجتماعی و فرهنگی جوامع مختلف از نقش موثر و پررنگی برخوردار نبوده اند، به گونه ای که امروز عده ای با قاطعیت، عدم نقش اساسی زنان در دوره های کشاورزی و صنعتی زندگی بشری را مورد تأیید قرار داده اند. شاید بتوان ریشه بخشی از این وضعیت را، در روحیه غالب مردانه حاکم بر روندهای دوران کشاورزی و صنعتی آن روزگاران دانست؛ اما در حوزه فرهنگ عامه نیز این رویکرد مردانه باعث به حاشیه راندن زنان شده است. آغاز هزاره سوم و انقلاب اطلاعات و دانش، زمینه های نفی نگرش جنسیتی و محدود ساختن حضور براساس جنسیت در فضای تعاملی، جامعه بشری را با چالش مواجه کرده، آنگونه که دسترسی، حضور و ایفای نقش در این عصر از زندگی بشری فارغ از ابعاد جنسیتی و تنها براساس مهارتها و دانش استوار است.

«ارتباطات مبتنی بر کامپیوتر» به راستی انقلابی در فرآیند ارتباطات و به واسطه آن، فرهنگ ایجاد خواهد کرد. همچنین ارتباطات کامپیوتری به دلیل تازگی تاریخی این رسانه و بهبود نسبی جایگاه قدرت برای گروه هایی از قبیل زنان که از نظر سنتی زیر دست بوده اند ممکن است فرصتی برای معکوس کردن بازی های سنتی قدرت در فرآیند ارتباطات فراهم کند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۴۱۷).

با توجه به گفته مانوئل کاستلز شاید بتوان تا حدودی به علل رشد حضور گروه‌های مختلف جوامع از جمله زنان در اینگونه ارتباطات پی برد و اینکه شاید به نوعی این وسیله ارتباطی جدید، فرصت حضوری نو فراهم آورده، فرصتی که افراد خود را آنگونه که مایل هستند به دیگران بشناسانند و این جنبه از موضوع حداقل در مطالعات اجتماعی حائز اهمیت است.

طرح مساله

گسترش اینترنت خود به خلق محیط‌های جدیدی منجر شده که نیازمند ایجاد نظریه‌های روان‌شناسی، روان‌شناختی و ارتباطی جدید است (جان سولر، ۱۳۸۱). با عمومی شدن این فرصت، زنان نیز با وارد شدن به دنیای اینترنت شکل دیگری از حضور در اجتماع مدرن و امروزی را تجربه کردند.

زنان ایرانی - که بخش قابل توجه از کاربران اینترنت را تشکیل می‌دهند- به حضور در فضای مجازی علاقه نشان دادند. حضور بیش از ۳۰ هزار وبلاگ نویس فعال زن در وبلاگستان فارسی و نیز حضور زنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی گواه این مدعاست. شتاب اعجاب‌آور، رشد تصاعدی، همه‌گیری و همه‌جایی بودن شبکه‌های کامپیوتری، لزوم تحقیق در آثار و پیامدهای اجتماعی آنها نشان می‌دهد. در مورد زنان قدری مساله پیچیده‌تر و قابل توجه است. زنان که به طور معمول و به دلیل نگاه سنتی حاکم بر نقش زن در جامعه همواره محدودیت‌هایی در تعامل اجتماعی داشتند، در شبکه جهانی اینترنت شکل جدیدی از حضور و تعامل را تجربه کردند. در اینترنت به عنوان یک محیط جدید و فراگیر، شکل‌گیری ارتباطات، به سرعت در حال رشد و گسترش است، به طوری که هیچ پدیده دیگری در طول سالهای اخیر در ایران به اندازه اینترنت رشد نداشته است. تعداد سایت‌ها و وبلاگ‌ها بر روی این شبکه جهانی هر لحظه بیشتر می‌شود و کاربران زن ایرانی پا به پای دیگر کاربران به استفاده از آنها علاقه نشان می‌دهند.

این موارد از مهمترین دلایل احساس نیاز برای بررسی جامعه شناسانه پدیده اینترنت می باشد. رشد فناوری های اطلاعات و ارتباطات از یکسو موجب تسهیل ارتباطات، از میان برداشتن موانع جغرافیایی و دسترسی به اطلاعات شده و از دیگر سو زمینه های بروز آسیب ها و مسائلی را در این زمینه فراهم کرده است. به نظر می رسد استفاده از اینترنت زمینه بروز انزوا طلبی را در زنان فراهم می آورد که به روابط و تعامل های روزمره آنان آسیب می رساند. موانعی بر سر راه زنان برای حضور بیشتر و پر رنگتر در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات وجود دارد که شامل شکاف دیجیتالی، عدم دسترسی به کامپیوتر، سطح پایین سواد در زنان و عدم وجود امکانات و تسهیلات در این زمینه است.

این عوامل موجب می شود که زنان نتوانند در عرصه فناوری اطلاعاتی و ارتباطی حضور مناسبی داشته باشند و کمتر از امکانات و فناوری های آن استفاده کنند؛ در حالی که دسترسی و استفاده مناسب از این فناوری ها می تواند زمینه بهبود وضعیت زنان را مهیا کند. علاوه بر موانعی که بر سر راه زنان در استفاده از اینترنت است برخی عوامل هم وجود دارند که موجب خوار و تحقیر شدن شخصیت زن در فضای مجازی می شوند. همچنین آسیب هایی نیز در استفاده از اینترنت و عدم اطلاعات مکفی در رابطه با آن وجود دارد.

جرائم اینترنتی اتفاق می افتد که زنان را مورد هدف قرار داده است و از آنان سوء استفاده می کند. با وجود این مسائل، به نظر می رسد زنان باید از آسیب هایی که استفاده از اینترنت، آنها را در معرض مخاطره قرار می دهد آگاه باشند تا با ناآگاهی گرفتار مصائب نشوند. نیاز به آموزش و فرهنگ سازی چه برای زنان، چه برای سایر افراد جامعه در مورد نحوه صحیح استفاده از اینترنت لازم است. زنان با آگاهی از مسائل جانبی، ناامنی ها، جرائم اینترنتی و با در اختیار داشتن اطلاعات مکفی راجع به فناوری اطلاعات و ارتباطات، می توانند بیشتر خود را منعطف به ظرفیت های مثبت آن کنند، استفاده کاملاً مطلوب و مناسبی از اینترنت داشته باشند و آسیب های آن را به حداقل ممکن برسانند.

در این مقاله سعی شده به پرسش‌های ذیل پاسخ داده شود:

۱. آیا برای زنان در فضای مجازی امنیت اجتماعی کافی وجود دارد؟
۲. آیا خطر تهدید حریم خصوصی زنان در ارتباط‌های مجازی وجود دارد؟
۳. آیا در فضای مجازی نگرش جنسیتی به زنان وجود ندارد؟
۴. آیا ممکن است ارتباط‌های مجازی، روابط خانوادگی زنان را در معرض آسیب قرار دهند؟

مبانی نظری

شکاف جنسیتی دیجیتالی

عمده‌ترین شکل شکاف دیجیتالی جنسیتی مربوط به استفاده از اینترنت است، به طوری که علیرغم استقبال زنان از اینترنت، این قشر میزان کمتری از کاربران را در کشورهای در حال توسعه تشکیل می‌دهند. به عنوان مثال، فقط ۲۸ درصد از کاربران اینترنت در آمریکای لاتین زنان هستند، در حالیکه در اتحادیه اروپا این رقم ۲۵ درصد، در روسیه ۱۹ درصد، در ژاپن ۱۸ درصد و در خاورمیانه فقط ۴ درصد است. بنا به این گزارش، در سطح جهان، بیشترین تعداد کاربران اینترنتی را مردان، دانش‌آموختگان دانشگاهی و با آنان که از میانگین درآمد بالاتری برخوردارند تشکیل می‌دهند. تنها آنجا که دسترسی به اینترنت توسعه خوبی یافته، نظیر کشورهای اسکانديناوی و آمریکا است که از فاصله جنسیتی در استفاده از اینترنت کاملاً کاسته شده است (احمدنیا، ۱۳۸۳).

طی کنفرانس تدارکاتی وزیران مجمع اروپایی برای اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی (بخارست ۲۰۰۲) بر فهرستی از موانع خاص جنسیتی در دسترسی به فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به شرح زیر تاکید شد:

- هزینه‌های بالای دسترسی و گزینه‌های تکنولوژی

- دسترسی محدود در جهت آموزش مهارت‌های جدید (فقدان اطلاعات و تشویق لازم در مورد درخواست

برای فراگیری فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات)

- ناکافی بودن شبکه‌ها و وجود این تصور که این فناوری‌ها «مردانه» است.

برخی نیز بر این باورند که تفاوت‌های موجود میان زنان در دسترسی به اینترنت از جمله تحت تاثیر عوامل

زیر قرار دارد: عامل جغرافیایی، وضعیت خانوادگی و سن کاربران.

همچنین در مطالعه ای در خصوص زنان کاربر اینترنت مشخص شد که زنان، بیشتر مصرف کنندگان

فضای مجازی هستند و سهم کمتری در مقایسه با مردان در تولید محتوا دارند (Robins, 2002).

پاراادایم دوج جهانی شدن‌ها

«پاراادایم دوج جهانی شدن‌ها در درجه اول به تبیین دو جهان موازی، مرتبط و در هم آمیخته می پردازد

و در درجه بعدی، جهانی شدن‌های متکثری را در درون این دو جهان مورد توجه قرار می دهد. جهان

اول با خصیصه جغرافیا داشتن، برخوردار از نظام سیاسی مبتنی بر دولت - ملت، طبیعی - صنعتی،

محسوس بودن و احساس قدمت داشتن از جهان دوم قابل تمایز است.

جهان دوم نیز با خصیصه هایی مثل برون مکانی، فرا زمانی و صنعتی بودن محض، عدم محدودیت

قوانین مدنی متکی بر دولت - ملت‌ها، اتکا به معرفت شناسی تغییر شکل یافته پسامدرن، دسترسی

پذیری همزمان، روی فضا بودن و برخوردار از فضای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی جدیدی از

جهان اول به صورت نسبی جدا می شود؛ اما این دو جهان در بسیاری از موارد نیز تبدیل به دوقلوهای

به هم چسبیده می شوند و تعامل فردی و اجتماعی در قلمرو زیادی متکی به تعامل‌های دوج جهانی

می شود و ما در واقع دو جهانی شدن‌های به هم چسبیده را مشاهده می کنیم» (عاملی، ۱۳۸۵: ۲۲).

در خصوص زنانی که بیش از حد معمول در فضای مجازی فعالیت می کنند و به نوعی بخش زیادی از

ارتباط‌های زندگی روزمره خود را در این فضا دارند این دوج جهانی شدن مورد انتظار است.

علاوه بر اینها، ارتباط‌های مجازی دارای معایبی به شرح ذیل هستند که ممکن است کاربران، به ویژه

کاربران زن را به دلیل ویژگی های خاص عاطفی و شخصیتی با مشکلاتی مواجه کنند:

- فردگرایی خودآگاهانه

آنچه که در فضای مجازی بسیار مشهود می باشد گسترش اهمیت فرد و حیطه خصوصی در برابر جمع و حوزه عمومی است.

افراد در فضای مجازی در عین حال که در جماعات حضور می یابند اما چون می توانند هویت واقعی خود را پنهان کنند پس در همان حال، خود را جدا از دیگران و تنها حس می کنند. این ویژگی باعث تقویت توانایی و قابلیت های فردی مشخص شده است و او را قادر می کند تا پنهانی ترین روح و شخصیت خود را به فعلیت برساند. نبود مراتب قدرت در فضای مجازی باعث می شود که فردیت افراد در محل حل نشود و به تعبیر گیدنز شخص در جماعت مجازی روش زندگی با احترام به استقلال فردی را می آموزد و عمل می کند. اساس فرد و هویت های فردی آن قدر سیال و متغیرند که جمع به معنای سنتی آن نمی تواند در فضای مجازی تشکیل شود.

فردیت های تقویت شده عاملیت خود را در فضای جامعه افزایش خواهد داد و باعث حرکت ها و جنبش هایی خواهد شد که برابر روندهای عادی جامعه قرار دارد و آنها را روندهای معکوس می نامند، «سعید رضا عاملی» معتقد است که روندهای معکوس، همگی بیانگر قوی شدن فرد و غلبه هنجارهای فردی بر هنجارهای جمعی و عادات اجتماعی هستند. این تکرر فرهنگی به طور قطع ارتباط معناداری با گسترش ارتباطات انسانی دارد که سهم قابل توجه آن مرتبط با عضویت های جدید در جوامع مجازی است (احمدی، ۱۳۸۶: ۵۴).

- موقتی بودن ارتباط ها و پیوندها

همه چیز در فضای مجازی موقتی است. هیچ تضمینی برای ادامه فعالیت و کنش یک عضو در یک جماعت مجازی وجود ندارد و به همین جهت هیچ احساس مسئولیتی درباره یکدیگر ندارند و تنها به شکلی عاطفی، لحظه ای و هیجانی شکل می گیرد و تصمیم گیری می شود (همان: ۱۷۵).

- هنجارشکنی در اینترنت

فضای مجازی به علت مبهم بودن هویت ها، نبود ارتباط چهره به چهره و نبود هرم قدرت، محیط بسیار مساعدی برای تخطی از هنجارها، ارزش ها و کجروی های اخلاقی و عقیدتی است. این انحراف ها می توانند نظیر گپ های جنسی، وارد شدن به سایت های مستهجن، پورنوگرافی، ایجاد وبلاگ و فرار دادن منوی غیر اخلاقی باشند (همان: ۱۷۷).

- کاهش روابط اجتماعی واقعی

جذابیت فضای مجازی به حدی است که کاربران در ابتدای دسترسی به اینترنت ساعت ها به روی آن نشسته و متوجه گذشت زمان نمی شوند. مطالعه ای که در ابتدای همه گیری اینترنت توسط «گرانته» انجام شده به این نتیجه رسیده که استفاده بیشتر از اینترنت منجر به کاهش ارتباطات اجتماعی شده است. این نتایج بر این پایه بود که نزدیکی فیزیکی یکی از عوامل اساسی ایجاد روابط اجتماعی به ویژه از نوع صمیمانه و عاطفی آن است، اما هرگز روابط اجتماعی نمی تواند در فضای مجازی بازتولید شود (همان: ۱۷۸).

- هرج و مرج و بی نظمی

هرگونه اقتدار، خطر ابتلا به استبداد را دارد؛ اما در برابر آن، حذف اقتدار نیز باعث تنازع و درگیری ها شده و به چیزی ختم می شود که آنارشیزم اینترنتی نامیده می شود. ماهیت آنارشیک یا حداقل ساختار نیافته شبکه ها، مفهوم سلسله مراتب را در آنها دشوار می کند. ویژگی مشترک که جماعت و سلسله مراتب را به هم پیوند می دهد مفهوم هویت می باشد که نه تنها درک شخص از خود، بلکه شخص از دیگران است. لذا با وجود هویت های غیرواقعی و چندگانه، چیزی به نام سلسله مراتب قدرت نمی توان ایجاد کرد. مورد دیگر، حجم عظیمی از اطلاعات در فضای مجازی است که بدون مدیریت به هرج و مرج تبدیل می شود.

واقعیت دیگر فضای مجازی، مضمحل شدن فضای خصوصی انسانهاست که حس امنیت را در افراد، پایین خواهد آورد و افراد و گروه‌های نفوذگر توانایی خود را در حضور خصوصی‌ترین جنبه‌های زندگی انسانها به نمایش خواهند گذاشت (همان).

روش تحقیق

در این تحقیق از روش توصیفی تبیینی با اتکا به روش پیمایش استفاده شده است. تحقیق توصیفی شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آنها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. اجرای تحقیق توصیفی می‌تواند صرفاً برای شناخت بیشتر شرایط موجود یا یاری دادن به فرآیند تصمیم‌گیری باشد. بیشتر تحقیقات علوم رفتاری را می‌توان در زمره تحقیق توصیفی به شمار آورد (سرمد و دیگران، ۱۳۷۹).

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر، زنان برتر وبلاگ نویس ایران هستند. در مهرماه ۱۳۸۷ جشنواره برترین زنان وبلاگ نویس توسط سایت پرشین بلاگ برگزار شد که از بین ۱۴۰۰ زن وبلاگ نویس شرکت‌کننده در این جشنواره، ۱۱۰ وبلاگ نویس زن به عنوان زنان برتر وبلاگ نویس فارسی انتخاب شدند که در واقع زنان سرآمد فضای مجازی به شمار می‌آیند و اغلب علاوه بر وبلاگ نویسی، در محیط‌های دیگر اینترنتی فعالیت دارند. از ۱۱۰ نفر مذکور ۱۰۲ نفر به پرسشنامه پاسخ دادند.

روش نمونه‌گیری

در این پژوهش با توجه به اهداف مورد نظر، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. نمونه‌گیری هدفمند یکی از روش‌های نمونه‌گیری غیر احتمالی می‌باشد که در آن، محقق با تکیه بر

اهداف پژوهش نمونه خاصی را انتخاب می کند و نمونه شامل افرادی (سوزه هایی) است که براساس خصوصیات یا صفات ویژه ای انتخاب شده اند و کسانی که با این معیارها نمی خوانند حذف شده اند (دی. ویمر و آر. دومینیک، ۱۳۸۴: ۱۲۶).

در پژوهش حاضر نیز با توجه به اینکه جامعه آماری، زنان فعال در فضای مجازی بودند و محقق به دنبال نقش فضای مجازی در تعامل اجتماعی زنان ایرانی فعال در این فضا و بررسی تهدیدهای آن بود این روش نمونه گیری مناسب تر از روش های دیگر به نظر رسید و به کمک آن، زنان سرآمد و بسیار فعال فضای مجازی که حداقل در یکی از محیط های مجازی (وبلاگ نویسی) دارای نقش برجسته ای هستند مورد مطالعه قرار گرفته اند.

ابزار جمع آوری اطلاعات

ابزار جمع آوری اطلاعات در این تحقیق، پرسشنامه الکترونیک می باشد و برای بررسی اعتبار آن، از آراء چند تن از صاحب نظران استفاده شده است. سایتی جهت جمع آوری اطلاعات با عنوان زنان و فضای مجازی به نشانی <http://cyberwomen.ir> طراحی و برای قرار دادن پرسشنامه از آن استفاده شد.

اعتبار (روایی) ابزار اندازه گیری

مفهوم اعتبار به این سوال پاسخ می دهد که شیوه یا ابزار جمع آوری داده ها، تا چه حد به درستی، آنچه که قرار است اندازه گیری شود را می سنجد. برای بررسی اعتبار ابزار اندازه گیری از روش های مختلفی استفاده می شود. در این تحقیق، برای تایید اعتبار ابزار اندازه گیری، پرسشنامه تهیه شده به تعدادی از خبرگان در این زمینه، برای بررسی داده شد و پس از انجام اصلاحات پیشنهاد شده توسط کارشناسان و خبرگان، مورد استفاده قرار گرفت. این روش، اعتبار محتوا با منطقی نام دارد و نوعی اعتبار است که معمولاً برای بررسی اجزای تشکیل دهنده یک ابزار اندازه گیری به کار برده می شود. اعتبار محتوای یک

ابزار اندازه‌گیری، به سوالهای تشکیل دهنده آن بستگی دارد. اگر سوالهای ابزار، معرف ویژگیهایی باشد که محقق قصد اندازه‌گیری آنها را داشته باشد، آزمون دارای اعتبار محتواس (میرزایی، ۱۳۸۸: ۳۲۷).
براساس توضیح فوق، اعتبار محتوای ابزار اندازه‌گیری این تحقیق، توسط خبرگان و متخصصان تایید شد.

جهت اطمینان از پایایی پرسشنامه مذکور در این پژوهش از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ، برای سنجش میزان تک بعدی بودن نگرشها، عقاید و ... به کار می‌رود. در واقع می‌خواهیم ببینیم تا چه حد برداشت پاسخگويان از سوال‌ها یکسان بوده است.

در پژوهش حاضر از طریق نرم افزار SPSS ضریب آلفای کرونباخ بعد از بازنگری و رفع ابهام از بعضی پرسش‌ها مقدار ۷۵ درصد به دست آمد که در منابع علمی ضریب پایایی قابل قبولی به شمار می‌رود. در این تحقیق برای تحلیل تمام عملیات آماری مورد نیاز مانند خی دوی تک متغیره و چند متغیره از نرم افزار SPSS استفاده شد. استفاده از این نرم افزار نه تنها انجام تحلیل را تسهیل و تسریع کرد بلکه موجب اطمینان از دقت در انجام محاسبه‌ها شد.

پاسخ پرسشنامه‌ها تحلیل و کدگذاری و سپس به نرم افزار SPSS وارد و عملیات مورد نیاز آماری تحلیل شد.

جداول آماری و تحلیل آنها

براساس پرسش‌های صورت گرفته از جامعه آماری و نظر آنان جداول ذیل به دست آمد. در انتهای هر جدول، تحلیلی مختصر ذکر شده است.

جدول شماره ۱: جدول خی دوی یک متغیره بر حسب «میزان تعامل با دوستان مجازی»

اختلاف	فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	بخش زیادی از حضور زنان در فضای مجازی به «ارتباط با دوستان مجازی» اختصاص دارد
- 2.4	20.4	18	کاملاً موافقم
- 32.6	20.4	53	موافقم
- 5.4	20.4	15	نظری ندارم
- 10.4	20.4	10	مخالقم
- 14.4	20.4	6	کاملاً مخالفم
		102	جمع

$$X^2 = 69.275$$

$$df=4$$

$$sig=0.000$$

با توجه به آزمون خی دوی یک متغیره با درجه آزادی ۴، مقدار خی دو برابر ۶۹.۲۷۵ و $sig=0.000$ می توان با اطمینان ۹۹ درصد گفت تفاوت معناداری بین فراوانی های مشاهده شده و مورد انتظار وجود دارد. لذا ۵۲ نفر (۵۰.۵ درصد) از افراد جامعه آماری با این گزینه که «بخش زیادی از حضور زنان در فضای مجازی به ارتباط با دوستان مجازی اختصاص دارد» موافقت.

جدول شماره ۲: جدول خی دوی یک متغیره بر حسب «ترجیح ارتباط‌های مجازی بر ارتباط با دوستان و آشنایان واقعی»

اختلاف	فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	در مواردی ارتباط با دوستان مجازی را به ارتباط با دوستان واقعی ترجیح داده‌ام
- 6.4	20.4	14	کاملاً موافقم
17.6	20.4	38	موافقم
- 7.4	20.4	13	نظری ندارم
6.9	20.4	30	مخالفم
- 13.4	20.4	7	کاملاً مخالفم
		102	جمع

$$\chi^2=33.196$$

$$df=4$$

$$sig=0.000$$

با توجه به آزمون خی دوی یک متغیره با درجه آزادی ۴، مقدار خی دو برابر ۳۳،۱۹۶ و $sig=0.000$ می‌توان با اطمینان ۹۹ درصد گفت تفاوت معناداری بین فراوانی‌های مشاهده شده و مورد انتظار وجود دارد. لذا اکثریت افراد جامعه آماری که ۳۸ نفر (۳۷،۳ درصد) از آنها را تشکیل می‌دهند با این گزینه موافقت کرده «در مواردی ارتباط با دوستان مجازی را به ارتباط با دوستان واقعی ترجیح داده‌اند».

جدول شماره ۳: جدول خی دوی یک متغیره بر حسب «امنیت زنان در فضای مجازی»

اختلاف	فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	در فضای مجازی امنیت اجتماعی کافی برای زنان وجود ندارد
-13.4	20.4	7	کاملاً موافقم
11.6	20.4	38	موافقم
-2.4	20.4	18	نظری ندارم
17.6	20.4	32	مخالفم
-13.4	20.4	7	کاملاً مخالفم
		182	جمع

$\chi^2 = 39.667$ $df=4$ $sig=0.000$

با توجه به آزمون خی دوی یک متغیره با درجه آزادی ۴، مقدار خی دو برابر ۳۹.۶۶۷ و $sig=0.000$ می توان گفت با اطمینان ۹۹ درصد و یک درصد خطا تفاوت معناداری بین فراوانی های مشاهده شده و مورد انتظار وجود دارد. مقایسه پاسخ ها حاکی از آنست که بیشترین تعداد جامعه آماری ۳۸ نفر (۳۶.۳ درصد) با این گزینه که «در فضای مجازی امنیت اجتماعی کافی برای زنان وجود ندارد» موافقتند.

جدول شماره ۴: جدول خی دوی یک متغیره بر حسب «نگاه جنسیتی به زنان در فضای مجازی»

اختلاف	فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	در فضای مجازی نگاه جنسیتی به زنان وجود ندارد
- 15.4	20.4	5	کاملاً موافقم
- 14.4	20.4	6	موافقم
- 13.4	20.4	7	نظری ندارم
38.6	20.4	59	مخالفم
4.6	20.4	25	کاملاً مخالفم
		102	جمع

$$X^2 = 104.667$$

$$df = 4$$

$$sig = 0.000$$

همانطور که از جدول فوق برمی آید اکثریت جامعه آماری که ۵۷.۸ درصد از آنان را تشکیل می دهند با این گزینه که «در فضای مجازی نگاه جنسیتی به زنان وجود ندارد» مخالفند. همچنین با توجه به آزمون خی دوی یک متغیره با درجه آزادی ۴، مقدار خی دو برابر ۰.۴۶۶۷ و $sig = 0.000$ می توان با اطمینان ۹۹ درصد و یک درصد خطا گفت که تفاوت معناداری بین فراوانی های مشاهده شده و مورد انتظار وجود دارد. لذا می توان گفت افراد جامعه آماری با این گزینه که «در فضای مجازی نگاه جنسیتی به زنان وجود ندارد» مخالفند.

جدول شماره ۵: شی دوی یک متغیره بر حسب «تضعیف روابط خانوادگی در اثر تعامل های مجازی زنان»

اختلاف	فراوانی مورد انتظار	فراوانی مشاهده شده	تعامل اجتماعی در فضای مجازی ممکن است ارتباط خانوادگی زنان را تضعیف کند.
- 14.4	20.4	6	کاملاً موافقم
- 37.6	20.4	58	موافقم
- 3.4	20.4	17	نظری ندارم
- 4.4	20.4	16	مخالفم
- 15.4	20.4	4	کاملاً مخالفم
		102	جمع

$$X^2 = 92.608 \quad df=4 \quad sig=0.088$$

همانطور که از جدول فوق برمی آید اکثریت جامعه آماری که ۵۷٫۸ درصد از آنان را تشکیل می دهند با این گزینه که «تعامل اجتماعی در فضای مجازی ممکن است ارتباط خانوادگی زنان را تضعیف کند» موافقت می کنند. همچنین با توجه به آزمون شی دوی یک متغیره با درجه آزادی ۴، مقدار شی دوی برابر ۹۲٫۶۰۸ و $sig=0.088$ می توان با اطمینان ۹۹ درصد و یک درصد خطا گفت که تفاوت معناداری بین فراوانی های مشاهده شده و مورد انتظار وجود دارد. لذا می توان گفت افراد جامعه آماری با این گزینه که «تعامل اجتماعی در فضای مجازی ممکن است ارتباط خانوادگی زنان را تضعیف کند» موافقت می کنند.

تحلیل یافته‌ها:

از یافته‌های پژوهش چنین بر می‌آید که اکثریت پاسخگویان با این عبارت که «در فضای مجازی امنیت اجتماعی کافی برای زنان وجود ندارد» موافق هستند. همچنین رابطه معناداری بین وضعیت تأهل زنان (مجرد و متأهل) و نظر آنها نسبت به احساس امنیت در اینترنت یافت نشد. این نتیجه با نتایج پژوهش «مسائل اجتماعی زنان در اینترنت» که توسط «عظم راودراد» در سال ۱۳۸۴ انجام شده است همخوانی دارد.

پاسخگویان همچنین عقیده دارند در فضای مجازی نیز مانند زندگی اجتماعی نگاه جنسیتی به زنان وجود دارد و زنانی که با هویت واقعی و مشخص کردن جنسیت خود در تعامل‌های مجازی وارد می‌شوند از طریق مردان در معرض مزاحمت بیشتری قرار می‌گیرند. آنها با این گزینه که «در فضای مجازی نگاه جنسیتی به زنان وجود ندارد» اعلام مخالفت کرده‌اند.

تجربه زنان در علوم و تکنولوژی، به لحاظ تاریخی، محدود و تحت تسلط و سیطره هم‌تای مردشان بوده است. از زمان ایجاد و گسترش اطلاعات و ارتباطات جدید، تحقیقات نشان داده که تجربه‌های زنان در اینترنت، همان تجربه‌های آنان در علوم و تکنولوژی را منعکس می‌کند.

طبق این دیدگاه، اینترنت به مانند دیگر زمینه‌های فناوری «مردانه» و بازتولیدکننده ساختارهای خاص نژادی، طبقاتی و کلیشه‌های جنسیتی است.

زنان چه در دنیای واقعی چه در فضای مجازی نیاز به امنیت دارند؛ اما متأسفانه گاهی این نیاز امنیتی در فضای سایبر نادیده گرفته می‌شود. از مصادیق ناامنی، خشونت‌های کلامی و نوشتاریست که از طریق چت و اینترنت به صورت حملات نوشتاری و به کارگیری کلمات رکیک و آزار دهنده علیه زنان و یا حتی تخریب و حمله به سایت زنان جهت اعمال خشونت و ابراز قدرت علیه آنان صورت می‌گیرد. وجود تصاویر مستهجن و پورنوگرافیک در اینترنت به مردان می‌آموزد که زنان موجوداتی آسیب پذیرند و باید مورد سوء استفاده و پرخاشگری، تجاوز جنسی و آزار باشند. فعالیت‌های پورنوگرافیک علامت

تداوم سیستم مرد سالاری است، زیرا این مردان هستند که به صورت آشکار و پنهان میل برتری خود را با سوء استفاده جنسی از زنان نشان می دهند، این تصاویر، زنان را مطیع و تسلیم پذیر نشان می دهد. خشونت و سکس دست مایه اصلی تصاویر پورنوگرافیک است. در اغلب این تصاویر مردان در حالت غلبه و تسلط بر زن هستند و صحنه هایی به نمایش در می آید که زن را در موقعیت خوار و پست نمایش می دهد (میرحسینی، ۱۳۸۷: ۶).

در فضای مجازی به علت نامشخص بودن هویت ها و نیز امکان دسترسی به اطلاعات شخصی افراد ممکن است به حریم خصوصی افراد تعدی شود. اکثریت پاسخگویان این پژوهش نیز معتقدند در این فضا تهدیدهایی برای حریم خصوصی زنان وجود دارد و در صورتی که آنان اطلاعات کافی در مورد مسائل امنیتی اینترنت نداشته باشند و در تعامل های خود دقت نکنند ممکن است از این منظر مورد آسیب قرار بگیرند.

ظهور شبکه ها، بیش و پیش از همه مراحل توسعه فناوری اطلاعاتی باعث ایجاد مخاطره ها و تهدیدهایی برای حریم خصوصی شده است. آشکارترین تهدیدها برای حریم خصوصی، قابلیت سوء استفاده از اطلاعات شخصی هستند؛ اما وقتی فضای مکانی و فیزیکی زندگی شخصی گشوده می شود و رابطه مجازی به سمت واقعی شدن پیش می رود حریم خصوصی جسمی هم به خطر می افتد. خطر تعقیب پذیری همه کنش های کاربران شبکه های عمومی چیزی است که بیشترین ترس را در میان مردم ایجاد کرده است. سبب رشد چنین سرویس هایی در تاریخ نشان می دهد که این خطر واقعی می شود. دو نوع جرم با هدف گیری قربانیان زن در اینترنت واقع می شود. این دو جرم هر دو به مسائل جنسی زنان نظر دارند. اول استثمار جنسی زنان در اینترنت است. این جرم مسائلی چون استفاده از زنان برای هرزه نگاری آنلاین تا قاچاق زنان را در بر می گیرد. قاچاق زنان و استثمار جنسی در گذشته هم وجود داشته است. ولی اینترنت این فعالیت های غیر قانونی را آسان تر کرده است. قاچاقچی ها از اینترنت به شیوه های گوناگونی استفاده می کنند تا با قربانی خود تماس بگیرند و از آنان سوء استفاده کنند. جرم دوم، آزار و

اذیت جنسی زنان در اینترنت است. بخش‌های زیادی در اینترنت وجود دارد که آنان می‌توانند درگیر گفتگوهای جنسی شوند. مهاجمان از فضاهای اینترنتی متعدد استفاده می‌کنند تا زنان را مورد آزار و مزاحمت‌های جسمی قرار دهند و این آزارها از توهین جنسی تا استفاده صنعت جنسی از تکنیک‌های تحمیلی برای قرار دادن تصاویر هرزه‌نگاری صرفنظر از سن یا جنس مصرف‌کننده در صفحه کامپیوتر وی را در بر می‌گیرد.

این دو جرم فضای مخاطره‌آمیزی را به خصوص برای زنان در اینترنت به بار می‌آورد که اطمینان آنان را از برقراری ارتباطات موثر سلب می‌کند (راودراد، ۱۳۸۴: ۷۶).

از دیگر نتایج پژوهش مذکور این است که اکثر پاسخگویان اعلام کرده‌اند بخش زیادی از حضورشان در فضای مجازی به ارتباط با دوستان مجازی اختصاص دارد و نیز برای هریک از آنان تجربه ترجیح رابطه‌های مجازی به ارتباط با خانواده و دوستان رخ داده است. این می‌تواند زنگ خطری باشد که مسائلی همچون افراط در پرداختن به ارتباطات مجازی، افسردگی و انزوای حاصل از آن و یا تضعیف نهاد خانواده را به دنبال داشته باشد و مشکلاتی برای افراد از این لحاظ به وجود آید، همچنان که اکثر پاسخگویان با گزینه «تعامل اجتماعی در فضای مجازی ممکن است ارتباط خانوادگی زنان را تضعیف کند» موافق بوده‌اند. یکی از پاسخگویان در سوال تشریحی در این خصوص چنین نوشته است:

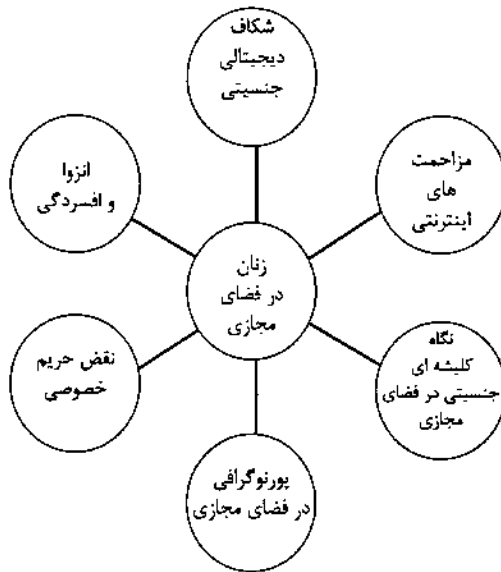
«این فضا برای زنان به خصوص زنان و دختران جوان به علت نا‌آشنایی افراد، فضایی ناامن، متشنج و در دسر ساز خواهد بود، بنابراین باید مخاطب مونث به خصوص جوانان را با این محیط مجازی آشنا کرده و خطرهای آنرا به ایشان گوشزد کنیم».

در کنار این، اغلب پاسخگویان از بین محیط‌های فضای مجازی، «وبلاگ» را محیطی مناسبتر و امن‌تر برای تعامل اجتماعی زنان دانسته‌اند.

همچنین از نتایج پژوهش چنین بر می‌آید که از دیدگاه زنان فعال در فضای مجازی، دسترسی مطلوب به اینترنت برای زنان ایرانی وجود ندارد و همچنین همه اقشار زنان به علت عواملی مانند نبود آموزش

همگانی در این خصوص و نیز نبود امکانات سخت افزاری ارزان و در دسترس، امکان حضور در فضای مجازی را ندارند.

پاسخگویان در سوال تشریحی به این نکته نیز تاکید کرده اند که وضعیت دسترسی به اینترنت از لحاظ هزینه و سرعت در ایران به طور کلی مطلوب نیست که همین امر زنان را نیز شامل می شود. همچنین ناآشنایی و نبود آموزش های کافی در این زمینه را شایان اهمیت دانسته اند. این نتیجه بر نظریه شکاف جنسیتی دیجیتال مطابق است.

نمودار ۱: چالش های زنان در فضای مجازی

نتیجه گیری و پیشنهادها:

فناوری های نوین ارتباطی گرچه برای گروه های مختلف انسان ها فرصت های تازه ای را خلق کرده اند، اما شاید بتوان گفت ارمغانی که این فناوری ها و در رأس آنها اینترنت برای زنان داشته بسیار ارزشمند است. زنان به ویژه آنانی که در کشورهای در حال توسعه زندگی می کنند به دلیل شرایط حاکم بر جامعه

- و سنت‌های مرسوم اغلب پنجره‌های محدودی برای برقراری ارتباط با دیگران را دارند.
- اینترنت و فضای مجازی پنجره‌های فراوانی برای زنان به ارمغان آورده است؛ اما در کنار این فرصت‌ها، از تهدیدها و آسیب‌های تعامل در فضای مجازی برای زنان نیز نباید غافل بود.
- با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش، برای توسعه تعامل اجتماعی زنان در فضای مجازی و بهره‌گرفتن از فرصت‌های حاصل از این امر با کمترین آسیب‌ها و تهدیدها موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:
۱. فراهم کردن امکان حضور اقشار مختلف زنان در فضای مجازی از طریق آموزش همگانی
  ۲. فراهم کردن امکان دسترسی مطلوب زنان به اینترنت
  ۳. تولید محتوای مفید فارسی در مورد مسائل مرتبط با زنان در فضای مجازی
  ۴. تشکیل کلوب‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی خانواده محور، به طوری که اعضاء یک خانواده (والدین و فرزندان) به صورت گروهی امکان حضور و فعالیت مشترک داشته باشند.
  ۵. دادن آموزش‌های لازم جهت حفظ و مراقبت از حریم خصوصی در اینترنت
  ۶. آگاه کردن زنان و دادن آموزش‌های لازم برای حضور در اینترنت و دچار نشدن به آسیب‌های جانبی مانند اعتیاد اینترنتی، انزوای آفسردگی و...
  ۷. گسترش تحقیقات علمی در خصوص روانشناسی اینترنت در کشور
  ۸. تدوین قانون‌های لازم و مناسب برای حفظ امنیت زنان در فضای مجازی

منابع

کتاب فارسی

۱. آیوب پاملا، والاس کلمر، ۱۳۸۷، جامعه‌شناسی زنان، نجم عراقی، منبزه، نشر نی.
۲. دی ویمر، راجر و آر. دومینیک، جوزف. ۱۳۸۴. تحقیق در رسانه‌های جمعی. ترجمه دکتر کاووس سید امامی، چاپ اول، سروش صدانسیمای جمهوری اسلامی ایران، تهران
۳. سرمد زهره و بازرگان، هرندی، ۱۳۷۹، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، نشر آگه.
۴. کاستلز، مانوئل، ۱۳۸۰، عصر ارتباطات و پایان هزاره، ناصر موفقیان، جلد اول، انتشارات علمی و فرهنگی.
۵. محسنی، منوچهر، ۱۳۸۶، جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی، نشر دیندار، تهران.
۶. میرزایی، خلیل، ۱۳۸۸، پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی، نشر جامعه‌شناسان، تهران.
۷. وود جولیا، تی، ۱۳۸۴، ارتباطات میان فردی و روانشناسی تعامل اجتماعی، ترجمه مهرداد فیروز بخت، نشر مهتاب.

پایان نامه‌ها

۸. احمدی، سارا، ۱۳۸۶، بررسی علل رونق ارتباطات در فضای مجازی در میان دانشجویان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد واحد تهران مرکزی
۹. همایونی مقدم، فاطمه، ۱۳۸۷، نقش وبلاگ‌های فارسی زبان در بالا رفتن آگاهی‌های سیاسی اجتماعی زنان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد واحد تهران مرکزی

مجلات

۱۰. احمدتیا، شیرین، ۱۳۸۳، زنان و جامعه اطلاعاتی، فصلنامه زن فرزانه، شماره اول.
۱۱. راودراد، اعظم، بهار و تابستان ۱۳۸۴، مسائل اجتماعی زنان در اینترنت، فصلنامه ارتباطات و فرهنگ، شماره ۳.
۱۲. سولر، جان، ۱۳۸۱، روانشناسی فضای سایبر، ترجمه بهروز نوعی پور، ماهنامه شبکه، شماره ۱۹.
۱۳. میر حسینی، مریم، ۱۳۸۷، کجروی‌های اینترنتی؛ لزوم نظارت و محدود کردن دسترسی به اطلاعات، مجله جهانی رسانه

کتاب انگلیسی و منابع اینترنتی

۱۴. عاملی، سعیدرضا، ۱۳۸۵، نگاه دو جهانی شده و برنامه ایران/جهان مجازی در کنار جهان واقعی. باشگاه اندیشه.

15 . Melinda B.Robins. 2002. "Are Women Online Just ICT Consumers?" SAGE

16 . <http://www.rider.edu/~suler/psycyber/adoles.htm>.

